1 Faallo

Luulyo 2023

Hay'adaha Gaarka Loo Leeyahay ee Soomaaliya

www.maganforum.so

Info@maganforum.so

Hay'adaha Gaarka Loo Leeyahay ee Soomaaliya

Hordhac

Hay'adaha gaarka loo leeyahay waa qayb ka mid ah dhaqaalaha dalka, kaasoo aysan si toos ah u maamulin dawladda, kobaca dhaqaalahana waa sare-u-kaca tirada badeecadaha iyo adeegyada la soo saaray ee qofkiiba. Soomaaliya waxay soo martay isbeddel cajiib ah sannadihii la soo dhaafay, kaas oo ka shidaal qaatay ballaarashada hay'adaha gaarka ah. Kooxahan waxay isu dejiyeen in ay yihiin wakiillada isbadal awood leh, oo muhiim u ah dib u soo nooleynta dhaqaalaha isla markaana keenaya isbadal wax dhisa. Saamaynta ganacsiyada gaarka loo leeyahay ee dhaqaalaha Soomaaliyeed lama fahmi karo maaddaama waddanka dagaal kasoo kabtay dibna isu dhisayo (IMF, 2019). Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya si dhakhso leh ayuu u koray, waxay muujisay adkaysiga, waxayna sii waday inay noqoto mashiin muhiim ah dhaqaalaha inkasta oo ayna adag tahay ku dhawaad seddex sano oo dagaalo ah. Dhismaha, adeegyada maaliyadeed, ganacsiga, isgaarsiinta, iyo gaadiidka (IMF, 2019). sharikadaani si dhakhso leh ayey u fidiyeen waxayna ka faa'iideysteen xawaaladaha qurbaha. Si kastaba ha noqotee, sharciyo la'aan, jiritaanka tartamayaasha iyo walaacyada amniga ee daran waxay sii wadaan inay saameyn taban ee ku yeeshaan ganacsatada waxayna carqaladeeyaan koritaanka maalgashiga hadda jira ee guud ahaan waddanka oo dhan (Bangiga Adduunka, 2015). Qodobada soo socdaa waa doorarka ganacsiyada gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya ee ku aadan kor u qaadista koboca dhaqaalaha ee dalka:

1. Koboca Dhaqaalaha

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya waxay gacan ka geystaan koboca dhaqaalaha Soomaaliya. Tan iyo markii xukunka militariga laga tuuray 1991-kii, Soomaaliya waxaa ka maqnaa hay'ado maaliyadeed oo rasmi ah iyo warshado bangi ganacsi. Shirkadda Caymiska Dawladda, Bangiga Horumarinta Soomaaliyeed, Bangiga Dhexe ee Soomaaliya, iyo Bangiga Ganacsiga iyo Kaydinta waxaa dhammaantood iska lahaa hay'adaha dawliga ah ee Soomaaliya kahor dagaalkii sokeeye. Kadib dhicitaankii dawladda dhexe, ganacsiyada gaarka loo leeyahay waxay bilaabeen maaraynta iyo ka shaqeynta adeegyada maaliyadeed ee aasaasiga ah, oo ay ku jiraan xawilaada lacagta, oo markii dambe waxay sameeyeen maalgashi qaybaha bangiyada iyo caymiska. Dagaalkii sokeeye kadib, hay'adaha maaliyadeed ayaa soo saaray oo hadda waxaa nidaamiya bangiga dhexe waxaana ku jira shirkadaha xawaaladaha gaarka loo leeyahay, bangiyada ganacsiga, iyo caymiska. Qaar badan oo ka mid ah ardayda ka qalin jabisay gudaha dalka ah waxa ay heleen fursad shaqo oo ay ugu mahadcelinayaan maalgashiga adeegyadan, kuwaas oo ku yimid qaab shaqo ama dhibco heer hoose ah oo loo baahan yahay si loo maareeyo maalgashiga dhexdhexaadka ah. Intaa waxaa sii dheer, waxay bixiyaan maalgashi muddada-dhexe ah oo loogu talagalay iibsashada dhismayaasha, guryaha, iyo waxyaabo kale (Mohamed Mire Mohamed, 2019).

2. Horumarka Isgaarsiinta

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya waxa uu kor u qaaday horumarka isgaarsiinta dalka. Dagaalkii sokeeye kadib, qaar ka mid ah muwaadiniinta Soomaaliyeed ayaa bilaabay dadaallo cusub, oo lagu xusi karo shirkadaha isgaarsiinta, si ay dib ugu soo nooleeyaan qaranka una buuxiyaan firaaqa banaanka ee adeegga (Abdinasir M. & Sarah C., 2010). Maanta, Soomaaliya waxa ay a bxiyaa qaar ka mid ah isgaarsiinta adduunka ugu casrisan iyo adeegyada internetka oo qiimo la awoodi karo ah. Shirkadahaan isgaarsiinta ee soo ifbaxay ayaa bixiya adeeg taleefan-gacmeed oo jaban iyo adeegyo internet oo aan lagu bixin gobollo kale oo badan oo qaaradda ah. Qeybta gaarka loo leeyahay waxay xukumaan isgaarsiinta qaranka, internetka, raadiyaha, iyo warshadaha telefishanka si weyn. Magaalo kasta, magaalo, iyo tuulooyin ku yaal Soomaaliya waxay adeegyo ka helaan bixiyeyaasha isgaarsiinta Soomaaliya (Mohamed Mire Mohamed, 2019). Qeybta gaarka loo leeyahay ayaa kobcaysa oo ballaarineysa xuduudaha waxa suurta gal ah inkasta oo xaaladaha adag ee dalka ka jira. Warshadaha isgaarsiinta ayaa balaariyay kuwa ugu weyn marka la barbar dhigo warshadaha kale, Mohamed Abdi, khabiir dhanka ICT. Sidaas darteed, malaayiin Soomaali ah ayaa hadda hela taleefannada gacanta iyo adeegyada internetka oo qiimo macquul ah. Sida laga soo xigtay Abdi, "Maalgashiga wayn dartiis ee 4G, 5G, iyo shabakadaha fiber ee ay leeyihiin hawl wadeenada sida gaarka ah loo leeyahay, Adeegga internetka ee Soomaaliya ayaa hadda ah kan ugu raqiisan Afrika iyo sidoo kale kan toddobaad ee ugu jaban adduunka "(Garowe Online, 2023).

3. Horumarka Wax-soo-saarka

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya waxay gacan ka geystaan wax-soo-saarka warshadaha Soomaaliya. Warshadaha wax-soo-saarka ayaa muhiim u ah ummadaha soo baxaya. Sida laga soo xigtay Tybout (2000), waxaa loo arkaa in ay yihiin isha shaqada iyo faa'iidada. Dagaalkii sokeeye kahor, Soomaaliya waxay lahayd taariikh warshadeed oo kobcaysa, oo ay jireen konton iyo saddex yar, dhexdhexaad ah, iyo ganacsiyo waaweyn oo maamusha warshadaha. Umaddu waxay fursad u heshay inay abuurto cabitaanno, dhar-dhaqmo, hilib qasacadaysan, miro, iyo kalluun, waxyaabaha cuntada, sonkorta, cabitaannada aalkolada leh, waxyaabaha la isku qurxiyo, cabbitaannada, iyo nacnaca, iyo waxyaabo kale. Marka la barbardhigo kuwii hore iyo waddamada kale ee gobolka, maanta waa mid aad u hooseeya oo aad u yar. Marka loo eego xogta laga helo caadooyinka Soomaaliya, soo dejinta qalabka raasumaalka ee wax soo saarka iyo alaabada ceeriin ayaa kordhay seddexdii sano ee la soo dhaafay. Tani waxay tilmaan u tahay in mustaqbalka wax soo saarku uu u qurux badan yahay Soomaaliya taas oo keentay in dabeecadda ganacsi ee bulshada (Mohamed Mire Mohamed, 2019).

4. Horumarka Kaabayaasha

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya waxay kor u qaadeen horumarinta kaabayaasha dalka. Soomaaliya gudaheeda, ganacsiga gaarka loo leeyahay waxay qayb wayn kaqaadataan horumarinta kaabayaasha. Shirkadaha gaarka loo leeyahay waxay u dhaqaaqeen inay maalgashadaan oo ay gacan ka geystaan dayactirka kaabayaasha ugu waaweyn ee Soomaaliya marka ay timaado kor u qaadista kaabayaasha kale ee muhiimka ah iyo adeegyada la'aanta ilaha dowladda iyo awooda.Dahabshiil Group, Hormuud Telecom, Salam Somali Bank, iyo Buruuj, oo ah shirkad dhisme, kaligeed, ayaa loo maleynayaa inay balaayiin ku maalgeliyeen kaabayaasha aasaasiga ah ee dalka20-kii sano ee la soo dhaafay, hubinta koritaanka dhaqaalaha muddada dheer iyo horumarka waara ee warshadaha sida isgaarsiinta, tamarta, maaliyadda, iyo dhismaha (Garowe Online 2023; Maxamed Mire Mohamed, 2019).

5. Horumarka Tamarta

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya waxay si weyn wax ugu biirisaa horumarinta dhanka tamarta ee Soomaaliya. Sannadihii la soo dhaafay Soomaaliya, BECO, oo ah ganacsi koronto oo si gaar ah loo leeyahay, ayaa lagu soo waramayaa inay ku maalgelisay $170 milyan ballaarinta shabakadda korantada ee qaranka, sida uu sheegayo Maxamed Sadiq, Agaasimaha Xiriirka Caalamiga ah ee BECO. Intaa waxaa sii dheer, wuxuu xusay in ganacsiga ay ka go'an tahay inuu ku maalgeliyo $220 milyan tamarta cagaaran. Sida laga soo xigtay Injineer Mohamud, sarkaalka farsamada ee BECO, kaasoo kusoo bandhigay shirkii SOMINVEST ee Muqdisho, 30% wax soo saarka korontada ee BECO waxaa laga soo qaatay ilo dib loo cusbooneysiin karo, waxayna rabaan inay kordhiyaan ilaa boqolkiiba 70% sannadka soo socda 2024 (Garowe Online, 2023).

6. Isha Nolol-maalmeedka iyo Shaqa

Hay’adaha gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya gaar ahaan ganacsiyada waxa ay abuuraan fursado dhaqaale iyo hanti aad u weyn waxayna sidoo kale u shaqeeyaan sida loo-shaqeeyeyaasha ugu weyn magaalooyinka. Waxay siiyaan fursado shaqo shaqaale, waxay u adeegtaa sidii isha ugu weyn ee taageerada dad badan oo reero ku tiirsan yihiin, waxay fududeysaa ganacsiga, aaladaha ka soo kabashada dhaqaalaha, waxayna dakhli ka soo saartaa heerarka qaran iyo kuwa hoosaadka labadaba. In kasta oo ay macluumaad ku tahay suuqyada shaqada iyo wax soo saarka, tiro badan oo shaqaale xirfad leh ayaa ka shaqeeya waaxda gaarka loo leeyahay, ama iyada oo loo marayo shaqaalaynta shirkadaha dadka kale ama qandaraasleyaal madax-bannaan oo ku sugan ganacsigooda yar. Soomaaliya gudaheeda, ganacsiyada yaryar iyo kuwa dhexdhexaadka ah waxay door muhiim ah ka ciyaaraan nolosha qoysas badan oo ku nool magaalooyinka, halka beeraha iyo xooluhu ay ka ciyaaraan hawshan miyiga. Ganacsiyadu waxay bulshada ka caawiyaan inay ilaashadaan nolol raaxo leh iyagoo abuuraya fursado shaqo (Mohamed Mire Mohamed, 2019).

7. Kobcinta iyo Fududaynta Ganacsiga (Dhoofinta &

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya waxay gacan ka geysanayaan kobcinta iyo fududeynta ganacsiga dalka. Soomaaliya waxay lumisay xiriirkeedii ganacsi waxayna ka dhalatay la'aanta hay'ado dowladeed oo firfircoon soddonkii sano ee la soo dhaafay, taasoo caawin kartay ganacsatada. Ganacsiga gaarka ah, dhanka kale, ma aysan sugin tan waxayna si adag uga shaqeysay sidii looga gudbi lahaa caqabadahaas adag. Deganaansho la’aan siyaasadeed, nabadgelyo la’aan, taageero dhaqaale iyo deyn la'aan ganacsatada iyo jilicsanaanta hay'adaha dowladda ayaa ka mid ahaa arrimaha degdegga ahaa (Hassan, Mohamed, Isak, & Maxamed, 2018). Daraasad kale oo ay sameeyeen Mohammed, Isak, iyo Dr. Cali (2015) waxaa lagu ogaaday in warshadaha dhoofinta Soomaaliya ay ku badan yihiin agabka beeraha, gaar ahaan lo'da. Ganacsatada waxa ay isku dayeen inay qanciyaan baahida bulshada ee gudaha iyaga oo loo u marayo ganacsiga (soo-dejinta) ama ku soo biiritaanka gudaha iyada oo loo marayo wax soo saarka maxalliga ah. Intaa waxaa sii dheer, inta badan dhoofinta Soomaaliya waxay ka kooban yihiin xayawaan nool sida geel, ido, iyo riyaha, oo ay weheliso maqaarkooda iyo hargahooda, subagga, mooska, sisinta, saliida sisinta, xanjada dabiiciga ah, noocyo kala duwan oo kalluun ah, waxyaabo biyo leh, iyo wixii la mid ah. Kuwani waa badeecadaha dhoofinta koowaad ee Soomaaliya. Qalabka dhismaha, cuntada, dharka, kabaha, gawaarida, Khat, shidaalka iyo alaabada batroolka, daawooyinka iyo sahayda isbitaallada, aaladaha korantada iyo elektiroonigga ah, waxyaabaha la isku qurxiyo, iyo waxyaabaha kale ayaa ka mid ah waxyaabaha muhiimka ah ee Soomaaliya laga keeno.

8. Isha Dakhliga ee Dawladda

Ganacsiga gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya ayaa ah mid kamida ilaha ugu waaweyn ee dakhliga dawladda Jamhuuriyadda Federaalka ee Soomaaliya. Ganacsiyadu waxa ay u gudbinayeen dhowr feel canshuureed dowladda dhexe, gobolka, iyo dowladaha hoose tobankii sano ee la soo dhaafay. Si kastaba ha noqotee, marka la barbar dhigo taariikhdii ugu dambeysay ee dagaalada sokeeye, tabarucaadooda waxay ahayd mid la taaban karo inkasta oo xaqiiqda ah in maalgalinta dakhligooda ay siiso dowladaha ay ka yar tahay sida sharciga ah ee loo baahan yahay. Iyada oo la ballaarinayo saldhigga canshuuraha, dawladdu waxay rajeyneysaa in ay hagaajiso aruurinta canshuuraha ee shirkadaha ayna sii waddo abaabulka dakhliga gudaha (Mohamud & Iask, 2019 iyo Isak, 2018).

Gunaanad

Ganacsiga gaarka loo leeyahay waxay gacan ka geysatay kobcinta dhaqaalaha Soomaaliya siyaabo dhowr ah sida: kor u qaadista iyo fududeynta ganacsiga, horumarinta kaabayaasha, horumarinta warshadaha wax-soo-saarka, isha dakhliga dawladda, horumarinta iyo hagaajinta ganacsiga, ku biirinta soo kabashada dhaqaalaha, isha nolosha iyo shaqo abuurka iyo bixinta alaabada iyo adeegyada. Markaa, way iska cadahay in waaxda gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya ay u soo baxday inay tahay darawallada muhiimka ah ee kobaca dhaqaalaha. Waxay beddelayaan waaxaha muhiimka ah ee Soomaaliya sida isgaarsiinta, maaliyadda, iyo tamarta. Kuwani waxay gacan ka geysteen kobcinta dhaqaalaha degdegga ah ee Soomaaliya. In kasta oo ay jiraan, waxaa jira caqabado hor leh oo qaybta gaarka loo leeyahay ay ka shaqeynaysay sida qaab dhismeedka sharciga iyo sharci ee daciifka ah, jiritaanka kali kali ah qaybaha qaarkood, ka shaqeynta jawi adag sababa la xiriira xasillooni darrida siyaasadeed iyo sameynta ganacsi qiimo aad u sarreeya taasoo caqabad ku ah doorka waaxda gaarka loo leeyahay ee kor u qaadista koboca dhaqaalaha ee Soomaaliya. Marna ha ka yarayn, Soomaaliya waxay ku sii jeeddaa soo kabashada dhaqaalaha waxayna suuq weyn u tahay inta badan adeegyada casriga ah ee horseedda koboc dhaqaale oo deg deg ah Soomaaliya.

Talo-soo-jeedin

- Waaxyaha shirkadaha iyo kuwa gaarka loo leeyahay ee Soomaaliya in ay si firfircoon uga qeybqaataan ballaarinta iyo maalgashiga shirkadaha cusub iyo kuwa hadda jira iyada oo loo marayo tikniyoolajiyadda maxaa yeelay waxay faa'iido u leedahay koritaanka dhaqaalaha qaranka.
- Dowladda Federaalka ee Soomaaliya in ay dejiso maamulka ku habboon si ay u ilaaliso caafimaadka suuqa dhaqaalaha, iyadoo la xoojinayo samaynta hay'adaha dawladda ee looga baahan yahay inay xakameeyaan suuqa oo ay si wanaagsan u maareeyaan waaxda ganacsiga si degdeg loogu gaaro kobaca dhaqaalaha.
- Dowladda Federaalka ee Soomaaliya in ay u abuurtaa jawi amni ah oo nabdoon maal-gashiga gudaha iyo dibedda labadaba, hagaajinta kaabayaasha dalka, in la sameeyo siyaasadda suuq oo wax-ku-ool ah iyo qawaaniin dawladeed oo ku wajahan suuqa iyada oo la bartilmaameedsanayo ciribtirka caqabadaha si kor oogu qaado doorka waaxda gaarka loo leeyahay ee dhiirigeinta kobaca dhaqaalaha Soomaaliya

MAGAN FORUM

Maganforum

http//:www.maganforum.so